

Mit tett Dugonics?

lépésnyire a megújulásra váró Dóm tér épületkaréja fogad. Bizony, két és fél évszázada nem így volt. Szeged jobbára földszintes, sáros parasztváros volt. Inkább csak a vár és a Palánk büszkélkedhetett kőépületekkel. Igaz, forgalmas hely volt, hiszen a kereskedelmi utak itt futottak keresztül északról délre, keletről nyugatra. A Tiszán vagy a Maroson végighajózva itt kötöttek ki a gabonát, sőt, dohányt, fát és egyéb árut szállító hajók. Itt rakták ki a hozott, s itt rakták be a vinni szándékozott portékát. Gondoljunk csak bele: ekkor, Dugonics gyermekkorában még éltek olyan öregek, akiknek fiatalkorában még török kézen volt a város. Ők még meséltek akkori élményükről. És a török közelsége is hosszú ideig érvényesült, hiszen itt volt a déli határörvidék. Magyarország középső része most kezdett volna föllélegezni, ekkortájt folytak a nagyarányú telepíté-

sek, ám a Habsburg akarat rátelepedett az önmagára eszmélni kívánó országra. S mivel jobbára osztrák haderővel történt a földoltság földszabadítása, így a Habsburg uralkodók visszafoglalt tartományok tekintették az egyre több nemzetiségű országgrészt.

Ilyen körülmények közé született Dugonics András egy dalmát család gyermekeként Szeged társadalmába. Már 16 évesen belépett a piarista rend-

be, s ez a rend életének meghatározója lett. A kegyesrendi atyák a tanítást választották élethivatásul, s ezt adták át életcélul az ifjú Dugonicsnak is, s ő ifjonti lelkesedéssel kezdett tanítani. Először csak a középiskolai, majd később az egyetemi katedrán, ám ez nem elégtette ki. Irodalmi művekkel is tanítani kívánt, még hozzá magyarul, holott ekkor a tudomány nyelve kizárólagosan a latin volt, II. József pedig

a német nyelv használatát akarta az országra ráerősokolni. Mit tett Dugonics? Magyarra fordította a matematikát, ahol nem kis nehézségei voltak, hiszen sok olyan szót kellett alkotnia, amely addig még nem volt a magyar nyelvben. E műszavak közül sokat ma is használunk, mint pl. a csúcs, az egyenlet, a gömb, a hasáb stb. S amikor a fordításon túl önálló szépirodalmi művet is alkotott, szinte természetes, hogy azt a magyar nyelvet használta, amelyet az akkori Szeged utcáin, piacain hallott. Sőt, erre egy kicsit rá is erősített, hiszen esztétikai tanulmányaiból tudta: a művészet hangsúlyozza a jellegzetességeket. Ezért válik az Etelka nyelve néhol modorosává. Ugyanakkor bizonyos vagyok benne, hogy kora nyelvére, az emberek által használt nyelvi fordulatokra nagyon is pontosan figyelt. Ennek bizonyossága a halála után, 1820-ban Karácsonyi Krizosz-

tom által megjelentetett két-kötetes közmondásgyűjteménye, A magyar példabeszédek és jeles mondások címmel. Igaz, maga a hatalmas gyűjtemény még jobbra rendezetlen volt, a fejezetcímek alig fejeztek ki összetartó elvet, ám az anyag mennyisége és hitele mindenképpen lenyűgöző volt.

Mit tett Dugonics András? Egy vidéki, éledező városban fölcseperedve, átérzve a magas politika asszimilációs elképzeléseit, azt tette, amit tehetett: írt, méghozzá a gyermekkorban megismert magyar nyelven, melynek fordulatait azóta is gyűjtötte, s ezáltal egyik előbbrevívója volt a magyar nemzet önmagára eszmélődésének. Ezt tiszteljük városunk szülőföldjében, s ennek megnyilvánulásaként helyezzük az emlékezés koszorúját szobrára.

Gyuris György

Elhangzott a Dugonics Társaság október 18-i koszorúzási ünnepségén Dugonics András szobránál.

A „szögedi táj” madártudósa Száz éve született dr. Beretzk Péter

mintegy 900 példányra gyarapított rendkívül értékes madárgyűjteményét, örök letét formájában végleg a múzeumnak ajándékozta. Egyetlen kikötése volt, hogy gyűjteménye ne váljon holt, raktározott anyaggá, s ne csak tudományos célokat szolgáljon, de tegyék azt a közművelődés számára közkinccsé! Így nyílt meg 1952. december elején a Móra Ferenc Múzeum első és mindmáig emlékezetes, legendás természettudományos kiállítás, a „Fehér-tó élete” címmel.

Most a centenáriumi évében tucatnyi tanulmány íródik Beretzk Péter munkásságáról, értékeléséről (önálló kötetben jelenik meg bibliográfiája, Szeged című folyóirat, Natura Bekesiensis, Somogyi Műhely, Acta Biologica stb., stb.). Kedves újságja, a Délmagyarország mai megemlékezése csak fecskevillanásnyi lehet, de egy csívteljesben is benne van a tó és kutatójának élete, kamillanyílástól fagyhalálig...

Puskával, fényképezőgéppel, jegyzetfüzettel fáradhatatlanul járta a tavat, napnyílástól éjszakáig. Felvételei kultúrtörténeti értékűek, a szegedi pusztát tájálakulását, a madárélet örök változását dokumentálják. Négyszáznál több írása jelent meg, bibliográfiáját Keve András rendhagyónak mondja, hiszen a tudományos irodalomba a napilapok és ismeretter-

jesztő folyóiratok cikkeit nemigen szokták besorolni. Alázata, színes, lebilincselő írásai és hatásuk az, amely publikációs munkásságának igazi értelmét és „idézettőségét” ma is élővé teszik.

Nem fejtegetett áltudományos kérdéseket, a nehéz időkben is bátran kiállt a tó védelméért, harcolt – váltakozó sikerrel – szerette madaraiért. Ismertségét és elismertségét napilapokban megjelent cikkei mellett, a „Vadvízország” című, Homoki-Nagy István által készített film is növelte, annak ellenére, hogy Homoki-Nagy Beretzk Pétert szándékosan kihagyta a film munkálataiból. A Vadvízország pedig ekkor már átalakulóban volt „Szelidvízországgá”, halastóvá.

Igaz, hogy 1939-ben a Ter-

Van nekünk szegedieknek harangbúgásnyira egy nevezetes tavunk, a Fehér-tó. Fekete földek cipóival, simogató szöke szatymazi homokkal öltet hajdani Vadvízország, mai Madárország! S van nekünk őrzött emlékezetünk egy tudós emberről, Beretzk Péterről, akinek neve összefonódott e jellegzetes szegedi táj madártani felfedezésével, feltárással és természetvédelmével. Születése centenáriuma rá gondolunk, emlékezünk, hiszen bár utcát is neveztek el róla, de fiatalabb „utcalakói” már azt sem tudják, ki is volt ő?

mészetvédelmi Tanács 113 559/1/1939. sz. határozatával a Fehér-tó 350 holdja állami védett területé nyilvánított, de a halastóépítés üteme tovább folyt, csakúgy, mint az elvtársi vadászatok rohama. Vadászott itt Tildy Zoltán, Rákosi Mátyás, Rajk László, Dobi István, Ortutay Gyula, Nagy Imre stb.

A tó északi részén még „háborítatlanul” fészkeltek a gulipánok, gólyatöcsök, székililék, székicsérek és a kiscsér, a déli rész mély vizű halastavain már a gém, a réce- és sirályfélék találtak „új” otthonra. Ekkor vette kezdetét az évtizedeken át tartó természetvédő-halgazda-ellenét, s a néha lobogó, máskor parázsló vita. S ebben Beretzk Péter, ügyes diplomáciával, de kö-

römszakadtaig védte „gulipános tavát”. Egyik legjobb barátja, Keve András segítette munkáját, közös témájuk, kutatásaik összefonta életútjukat.

Beretzk Péter munkáját elismerték. Az agrai Academy os Zoology rendes tagjává választotta. A szegedi Tudományegyetem a hazai szikes madárvilágának feltárással elért eredményeiért magántanári címet adományozott neki. 1952-ben megkapta kitüntetésül a biológiai tudományok kandidátusa címet. 1964-ben címzetes egyetemi tanárrá nevezték ki. Számtalan kitüntetést kapott, 70. születésnapján megkapta a Munka Érdemérem arany fokozatát.

A Magyar Bilógiai Társaság szegedi osztályának hat évig elnöke, majd örökös tiszteletbeli tagja. A TIT Csongrád megyei szervezetében tíz éven át a Biológiai Szakosztály vezetője, Szeged kulturális, szellemi életében tevékenyen részt vesz. 1941-től a Dugonics Társaság alelnöke.

Sok-sok külföldi ornitológust látott vendégül, kedves, baráti társaságában, családi körben, otthonában és künn a tavon. A tavi „vadászházban”, majd a „kutatóházban” folyó hallfőzések s ebédi beszélgetések a „munyamparák” agyában-lelkében mélyen élnek tovább.

Most, a centenáriumi évében

a teljes életet élő, mosolygós, viccelődő, emberi arcát is megmutatni merő boldog emberre emlékezünk. Adomák, ugratások együtt éltek a tudományos problémákkal.

Mint ornitológus, páratlan életművet alkotott, és elismert szakembert, embert tisztelt benne a szegedi polgár. Tanító egyéniség volt, sugárzott belőle a nevelő gondolat. Egy közös vadászat, egy gyékénykunyhos fotózás, egy ködös darules, egy sártaposás, csónakportyázások, mind-mind legtöbb, amit kaphat a tanítvány mesterétől. S amit ma alig adhatunk „tanítványainknak”, az önismeret nehezen megszerezhető lelki értékét, tudásával és egész élete példájával.

Élete munkáját, eredményeit szerette városának, múzeumának adta, önzetlenül. Halálakor a város vezetése „elfelejtette” a szegedi öskert díszgenezését adni... Ma utca viseli nevét, s mostani születési centenáriuma lakóháza falán (Károlyi utca 4.) márványtábla emlékeztet rá. De utcanévnél és márványnál is előbb emléks, ha sok-sok barátjára, tanítványainak örökül hagyott szellemi továbbélésére gondolok. Mindannyian szeretettel őrizzük Beretzk Péter emlékét, amely megérezni engedi összetartozásunkat az előttünk éltekkel, madárral, virággal, emberral és szülőfölddel...

Kelt a Fehér-tón, a „Beretzk Péter Madárvártán” 1994 októberében, mikor is a darvak krúgatása üzen a ködön túlról.

Csizmazia György

